06 OCAK 1992

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI : 7

KAYSERİ — 1990

TAŞKÖPRÜLÜZADE'NİN «ÂDÂBU'L-BAHS VE'L-MÜNAZARA» İSİMLİ RİSALESİ

(Tanıtım - Tercüme - Tahkik)

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahim GÜZEL*

Taşköprülüzâde ismiyle meşhur olan Isâmu'd-dîn Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi (968/1561) her ne kadar ansiklopedi ve biyografi türü eserleriyle tanınmış olsa da, O'nun diğer sahalarda da önemli eserleri olduğu bilinmektedir. Kelam ilmine dair **«el-Meâlim fî 'İlmi'l-Kelâm»** isimli, geniş muhtevaya sahip eseri ile, münazara âdabına dair olan **«Âdâbu'l-Bahs ve'l-Münazara»** isimli risalesi bunlar arasında sayılabilir.

Münazara hemen hemen her bilim dalında kullanılmaktadır. Nitekim, münazara ilmi, bütün ilimlerde kullanılması ve onlara yardımcı olması itibariyle «Mantık» ilmine benzetilmiştir (1). Buna bağlı olarak, münazara adabına ait risale yazmanın, İslâm alimleri nazarında önemli bir yeri olduğu müşahede edilmektedir. Zira, bu konuda yazılmış bir çok risale ve bunlar üzerine yapılmış şerh ve haşiyeler mevcuttur (2). Münazara adabına dair bu derece fazla çalışma yapılmış olması da, bir başka açıdan, bunun fazla gündemde olduğu dönemlerde, ilmî tartışmaya ve bunun belli bir düzen içinde şartlarına uyularak yapılmasına verilen önemi ortaya koymaktadır. Çünkü, bilindiği üzere her ilmin belli bir metodu ve terminolojisi vardır. O sahadaki çalışmalar bunlara göre yürütürülür. Fikir ve görüşlerin tartışıldığı münazaranın ise, kendi yapısı ve özelliği itibariyle, belli bir metod üzere ve oturmuş bir terminolojiye göre yapılması ayrı bir önem taşımaktadır. Belli esaslara göre ve karşılıklı saygı ve anlayışın olmadığı bir münazaranın bilimsel anlamda bir münazara olmayıp, kuru bir münakaşa olacağı açıkça bilinen bir husustur. Gerçek bilimsel tartışmanın ve bu tartışmada doğru ve kabul edilir bir sonuca ulaşmanın yolu, bu münazarayı, kurallarına bağlı, karşılıklı saygı ve anlayışın hüküm sürdüğü bir ortamda gerçekleştirmekten geçmektedir. Bu bakımdan bu kurallar çok iyi bilinmeli ve gereği gibi de kullanılmalıdır. İşte bu gerçekten hareketle, münazara ilmine ait bir çok risale kaleme alınmış ve bu bir nevi gelenek haline gelmiştir.

Burada tanıtmaya, tercüme ve tahkikli metnini vermeye çalışacağımız, Taşköprülüzâde'nin **«Âdâbu'l-Bahs ve'l-Münazara»** isimli risalesinin Süleymaniye Kütüphanesinde yirmiden fazla

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi.

nüshası mevcuttur. Biz bunlardan dört nüshayı seçtik ve tahkikli metni bu dört nüshaya göre hazırlamaya çalıştık :

Sözkonusu dört nüsha şunlardır :

1. Laleli, 3019/1 numarada kayıtlı olup, mecmuanın 2a - 3a varakları arasındadır. Beraberinde risalenin şerhi de vardır. Biz bu çalışmamızda bu nüshayı esas alıp, diğer nüshalardaki farklılıkları bunun üzerinde göstermeye çalıştık.

2. Yazma Bağışlar, 1802/1 numarada kayıtlı olup, mecmuanın 2a - 2b varakları arasında toplam iki varaktır. Bunun da beraberinde şerh olup, şerhin sonunda istinsah tarihi olarak (1113/1701 - 702) tarihi verilmiştir. Arapça metinde bu nüshayı arapça «B» harfiyle gösterdik.

3. Laleli, 1805/3, numarada kayıtlı olup, tek varaktır. İstinsah tarihi mevcut değildir ve beraberinde şerh de yoktur. Arapça metinde bu nüshayı da arapça «C» harfiyle gösterdik.

4. Laleli, 3764/4 numarada kayıtlı bu nüsha ise, 46a ve 47b varakları arasındadır ve sonunda Mustafa b. Ömer b. Muhammed tarafından (1077/1666 - 67) tarihinde istinsah edildiği kaydı mevcuttur. Bu nüsha da arapça metinde arapça «D» harfiyle gösterilmiştir.

Çalışmaya esas aldığımız nüshanın beraberinde şerhin de bulunduğunu belirtmiştik. Risalenin tercümesinde, metin kısmını tercüme ederken, bir kısım zorunlu açıklamaların dışında, sadece metni tercüme etmeye, metinde olmayan ilavelere yer vermemeye özen gösterdik. Ancak, risalenin şerhinin de elimizde bulunması itibariyle, burada bulunan açıklama ve ek bilgilerin büyük bir kısmını geniş dipnotlarla vermeye çalıştık. Dipnotlarda görülen açıklamalar, risalenin şerhinde yapılan açıklama ve ek bilgilerdir. Bunları buraya almakla, metindeki bir kısım kapalılık ve kısa geçen yerlerin açıklığa kavuşması sağlanmış olacaktır diye düşündük.

Bu kısa açıklamalardan sonra, önce söz konusu risalenin tercümesini, daha sonra da arapça metnini vermeye çalışalım :

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Her isteyenin isteğine icabet eden Allah'ım, Sana hamdederim. En kuvvetli deliller ile gönderilen Senin Peygamberine, O'nun yakınlarına ve soru soran ile cevap veren arasındaki tartışmada en büyük ve en güzel vesilelere yapışan O'nun ashabına salât ve selam gönderirim.

Bu risâle, sözü fazla kısaltma, uzatma ve yaymadan kaçınarak, âdab ilmi konusunda hazırladığım bir risaledir. Yüce Allah'tan, bunun bütün öğrencilere ve bu konuda bilgi isteyenlere fay-

da vermesini dilerim. Bütün yardım ancak O'ndandır. Sadece O'na tevekkül ederim. Dünüşümüz ancak O'nadır.

Münazara, doğruyu ve gerçeği ortaya çıkarmak için, iki tarafın (3) iki şey (4) arasındaki nisbete ,ilişkiye dikkatli bir gözle bakmaları, o konu üzerinde önemle düşünmeleridir (5). Her iki tarafın, bu münazarada bir takım görevleri olduğu gibi, münazaranın da belli bir âdabı vardır.

Soru soranın (yani itiraz edenin) vazifesi üçtür: **Münakaza, Nakz** ve **Muaraza.**

Soru soran, (münazara esnasında) ya iddia sahibinin delilinin mukaddimesine, ya delile, ya da medlûle itiraz edecek, onlardan birisini menetmek isteyecektir.

Eğer bunlardan birincisini (yani delilin mukaddimesini) menederse, bu da ya mücerred olarak delîle, ya da o delinin dayandığı esaslara olur (6). İşte bu **münakazadır.**

Münakazanın kısımlarından birisi **hâl**'dir ki; bu, delilde bulunan hatalı yerleri, hatalı noktaları tayin etmektir (7). Bu tesbit ve tayin edilen noktaların (soru soran tarafından) bir başka delille menedilmesi ise **gasb**'dır. Bu ise, bu safhada geçersiz ve boş bir anlamı gerektirdiğinden, muhakkikler arasında pek duyulmayan bir husustur. Evet bu durum yani delille menetme, ancak sözkonusu mukaddime üzerine delil getirilmesinden sonra kullanılır.

Eğer ikincisi (yani bizzat delilin menedilmesi) söz konusu olursa; bu menetme, herhangi bir şahit ile olduğu takdirde işte bu **nakz** olur (8). Bu menetmenin şahitsiz olarak yapılması ise, asılsız bir büyüklenme ve bilerek inkar etme olup, bu da ittifakla duyulmuş şey değildir (9).

Eğer üçüncüsü (yani medlûlün menedilmesi) söz konusu olursa; yine bu menetme eğer bir delil ile yapılırsa, işte bu da **muaraza** olur. Bu menetmenin delilsiz yapılması ise, daha öncekinde (nakzda) sözü geçtiği gibi, asılsız bir büyüklenme ve bilerek inkar etme olup, duyulmuş şey değildir (10).

Cevap verenin vazifelerine gelince; (Bu da yukarıda sayılan üç ayrı safhada ele alınacaktır).

Münakaza durumunda, soru soran tarafından menedilen mukaddimenin doğruluğu ve geçerliliğini ortaya koyması veya o mukaddimeye dikkat çekip, önemi üzerinde durması gerekir (11). Ya da, eğer soru soranın delilinin dayandığı esaslarla kendi delilinin dayandığı esaslar eşitse, bu durumda, soru soranın delilinin dayandığı esasları iptal etmesi gerekir. Çünkü, dayandığı esasları eşit olan iki delili sadece, menetmiş olmak için menetmek

faydasız bir şeydir (12). Cevap veren ya da, bunların dışında, kendi iddiasını bir başka delil ile ispat etme yoluna gider (13).

Nakz durumunda ise, cevap veren; soru soranın ortaya koyduğu şahidi geçersiz kılmalı, onu ortadan kaldırmalı ya da (eğer buna gücü yetmiyorsa) iddiasını bir başka delil ile ispat etme yoluna gitmelidir.

Muaraza durumunda da; cevap veren, muarızın itirazına, muarızın bu konudaki deliline hücum etmelidir. Çünkü, bu muaraza durumunda, cevap veren artık, bu ortamda vazifesini icrâ etmenin sihhati açısından soru soran gibi olur. Aynı zamanda bunun aksi de söz konusu olur (14).

İtiraz edilen (cevap veren) bazen her hangi bir iddia sahibi olmayıp, herhangi bir iddiayı nakletmiş olabilir. Böyle bir durumda nakledilen şey menedilmeyip, nakleden şahıstan sadece nakletiği şeyin sihhati talep edilir (15).

İşte buraya kadar anlattıklarımız (soru soran ve cevap veren arasında cereyan eden) münazaranın işleyiş şekilleri ve yollarıdır.

Münazaranın sonucuna gelince ;

Ya, cevap veren; iddia ettiği şey ile ilgili delil getirmek ve onu savunmaktan âciz kalacak ve susacaktır ki, buna **ifham** (delille susturma ve iknâ etme) adı verilmektedir.

Ya da, soru soran; cevap verenin delilinin, kabul edilmesi zorunlu olan veya kendisi tarafından kabul edilen bir mukaddimeye dayanması sonucunda, aczini itiraf edecektir ki, buna da **ilzâm** (kabul ettirme) adı verilmektedir.

Böylece münazara son bulmuş olacaktır. Çünkü, her iki tarafda (sayılan üç merhalede) yeni bir delil getirecek ve münazara vazifelerini yerine getirecek bir güce sahip olamamaktadır, güçleri bu konuda sonsuz olarak tükenmiştir.

Münazara adabına gelince, bunlar dokuz tanedir ;

1. Münazarada sözü fazla uzatmak, fazla kısaltmak ve kendi görüşünün doğruluğunu kestirip atmaktan kaçınmalıdır.

2. Garip ve pek duyulmayan kelimeler kullanılmamalıdır (18).

3. Kapalı ve anlaşılmayan kelimeler de kullanılmamalıdır. Ancak, anlaşılmayan durumlarda bunun tekrarını istemekte bir sakınca yoktur.

4. Karşı tarafın, sözünü anlamadan, onun sözüne karışmamalıdır. Ancak, bunların kullanılması durumunda açıklanırsa, o takdirde bir sakınca yoktur.

5. Münazaranın amacına uygun düşmeyen taarruzdan kaçınmalıdır (17).

6. Münazarada gülmemelidir.

7. Sesi yükseltmek ve benzeri hareketlerde bulunulmamalıdır (18).

8. Saygı ve sevgi duyulan kişilerle münazara yapmaktan sakınılmalıdır.

9. Münazara, hasmı hakir görme olarak düşünülmemelidir.

İşte bu anlattıklarımız, bu konuda söylenilmesi gerekenlerin hülasasıdır. Gerçeğin ortaya çıkması ve her konuda doğrunun tahakkuku için tek yardım sadece Yüce Allah'tandır.

DİPNOTLAR

(1) Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, 1/38-39.

(2) Bu sahada yazılmış risalelerin en meşhurlarından bir kaçını ve onlar üzerine yapılan şerh ve haşiyelerden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür.

a) Abdurrahman b. Ahmed el-İcî (756/1355)

Şerhleri : Muhyiddin Muhammed Karabağı (942/1535-36); Muhammed Hanefî Tebrizî (900/1495 den sonra); Isâmu'd-din İbrahim b. Muhammed el-İsferâyînî (943/1536-37); Seyyid Şerif Cürcânî (816/1413)

b) Muhammed b. Eşref Hüseynî Semerkandî (600/1203 den sonra)

Şerhleri : Kemâlu'd-din Mes'ûd Şirvânî (Bunun üzerini Devvânî'nin (908/1502) haşiyesi vardır); Alâu'd-din Ebi'l-Alâ Muhammed b. Ahmed Behiştî; Kutbu'd-din Muhammed el-Keylânî

c) Şeyhu'l-İslâm Kemal Paşazâde (940/1533-34)

(Tercüme kısmının dipnotları)

(3) İki taraftan kasıt, daha sonrada yer yer söz edileceği üzere, soru soran ve cevap verendir. Bilindiği üzere münazarada bir soru soran, bir başka ifadeyle itiraz eden, bir de, bu itirazlara cevap veren, yani asıl iddia sahibi vardır. Metinde soru soran «sâil» olarak, cevap veren ise, «mucîb» şeklinde, bazen ise, «muallel» şeklinde ifade edilmektedir

(4) Bu iki şey, metnin şerhinde, mevzû ve mahmûl, mukaddem ve tâlî olarak açıklanmaktadır.

(5) Metinde bu kısım «nazar» ve «basîr» kelimeleriyle ifade edilmektedir. Şerhteki açıklamalara göre, «nazar»dan maksat, nefsin maḳul olan şeylere yönelmesidir. «Basîre»den maksat ise, bunlara kalbin yönelmesidir. Bu ikisinin birarada zikredilmesi ise, nazarın ancak basîret ile söz konusu olabileceği ve dolayısıyla münazarada da bu ikisinin esas olduğuna işaret edilmektedir.

(6) Delilin mukaddimesine itiraz, ya genel anlamda mukaddimeye olur. Ya da bu mukaddimenin dayandığı esaslara olur. Bu da, «Bunu böyle kabul edemeyiz, niçin şu şekilde olması câiz olmasın?» veya «Bunu kabul etmeyiz, bu ancak şu şekilde olur» ya da «Bunun bu hal ve keyfiyet üzere olmasını kabul etmiyoruz» şeklindeki itirazlarla olur.

(7) Münakazanın kısımlarından olan **hâl**'da, diğerlerinde olduğu gibi, delilin mukaddimesinde söz konusudur. Ancak, bunun diğer münakaza şekillerinden farkı, bunda, itirazın delilin mukaddimesinde bulunan hataların, birbirine benzemesi yönüyle tesbit edilmesine dayanmakta-

dır. Diğer şekillerde böyle bir şart söz konusu olmayıp, sadece delilin talebini menetmek yeterli sayılmaktadır.

(8) Burada sözü edilen şahit te iki çeşittir:

Birincisi : Hükmün o delile muhalefet etmesi şeklindedir. Çünkü, medlûl delilin lâzımıdır. Lâzımın ise, melzûma muhalefeti mümkün değildir. Dolayısıyla, medlûlun delile muhalefeti ise, doğrudan doğruya o delilin fesâdı sonucunu doğurur.

İkincisi : Mücerred olarak delilin istilzâmıdır. Çünkü, gerçekte tahakkuk etmiş olan işler, muhal olan şeyi istilzam etmez. Delilin muhal olan bir şey için istilzâmı da, gerçekte o delilin sihhatini ortadan kaldırır.

(9) Zira böyle bir durum soru soranın cehaletini ortaya kovar.

(10) Bu husus, daha önce bizzat delilin menedilmesinde anlatılan, delilin şahitsiz olarak anlatılması gibidir ki, bu da araştırıcılar nazarında ittifakla uygun görülmeyip, kabul edilmemiştir. Şurası iyi bilinmelidir ki; muaraza, bir delilin kendi ispat etmek istediği şeyi geçerli kılmak için diğer delili menetmek amacıyla karşı koymaktır. Böylece, batıl olan delilin hükmü ortadan kalkar ve kabul edilen hüküm geçerli olur. Burada ise, delilsiz bir itiraz olur ki, bu duyulmamış ve hoş karşılanmayan bir durumdur.

(11) Bu da, o meseleyi tekrar ele almak suretiyle olur. Eğer bu defa kabul edilirse, tartışma sona erer. Eğer tekrar menedilirse, biraz önce sözü geçen üç merhale, yani münakaza, nakz ve muaraza tekrar cereyen eder. Bu durum soru soranın kabul etmesine veya cevap verenin aciz kalmasına kadar devam eder.

(12) Çünkü, delilin dayandığı esaslar yani senet, o delilin geçerli olmasını gerekli kılan şeydir. Öte yandan bu tür tartışmada esas olan nokta, delili dayanaklarıyla ortadan kaldırmak, iptal etmektir. Dayandığı esasları eşit olan bir delili, dayandığı esaslara dokunmadan, sadece menetmiş olmak için menetmek, kabul etmemek, sadece kuru bir itirazdan öteye geçemez.

(13) Cevap veren, iddiasını eğer bir başka delille ispat etmeye gücü yeterse, bunu yapar. Eğer buna gücü yetmezse, soru soranın itirazını kabul etmiş olur.

(14) Yani, soru soran da bu merhalede, bu konudaki vazifesini icrâ konusunda cevap veren durumunda olmuş olur.

(15) Nakleden şahıs, herhangi bir iddiada bulunmayıp, bir fikri veya iddiayı nakletmektedir. Dolayısıyla, ondan istenmesi gereken şey, o nakletiği şeyin sihhati olmalıdır.

(16) Zira böyle bir durum, meramın anlaşılmasına engel olur.

(17) Konunun dışına taşacak olan tartışmaya girilmemelidir. Zira bu durum, konuyu başka yönlere çeker ve asıl maksattan uzaklaşılmış olur.

(18) El hareketi yapmak, elle tutup müdahalede bulunmak gibi, karşı tarafı tahrik edici hareketlerde bulunulmamalıdır. Zira, bunlar basitlik ve cehalet özellikleri olup, böyle yapanlar bu hareketleriyle cehaletlerini örtmeye çalışmış olurlar.

(19) Zira, münazarada o şahısların şahsiyetleriyle meşgul olunur ve münazaranın amacından uzaklaşılmış olur. Söylenilmesi gereken bazı şeyler, onların şahsından dolayı söylenilmemiş olabilir.

رسالة آداب البحث والمناظرة

بسم الله الرحمن الرحيم

احمدك اللهم يا مجيب كل سائل و اصلي علي نبيك (١) المبعوث باقوي الدلائل و علي آله و صحبه(٢) المتوسلين باعظم الوسائل ما جري البحث بين المجيب (٣) والسائل. و بعد ؛

فهذه الرسالة لخصتها (٤) في علم الآداب مجتنبا (٥) عن طرف الاقتصاد [...] (٦) الاحلال و الاطناب. و الله أسأل ان ينفع بها معاشر الطلاب و ما توفيق الا بالله عليه توكلت و اليه المآب.

---

١) وفي ب : محمد

٢) وفي ب ج د : أصحابه

٣) وفي د : المعلل

٤) وفي ج : تخصصها

٥) وفي ج :متجنبا

٦) وفي ج ، د : زيادة «و»

و (٧) اعلم ان المناظرات (٨) هي النظر با البصيرة(٩) من الجانبين في النسبة (١٠) بين الشيئين اظهارا للصواب و لكل من الجانبين و ظائف. و للمناظرة آداب ؛

و اما وظيفة السائل فثلث (١١) المناقضة و النقض و المعارضة ، لانه اما ان يمنع مقدمة الدليل او (١٢) الدليل [...] (١٣) و (١٤) المدلول . فان كان الاول فان منع (١٥) مجردا او بالسند فهو (١٦) المناقضة .

و منها نوع يسمي (١٧) بالحل (١٨) و هو تعيين موضع الغلط. و اما منعه بالدليل فهو غصب (١٩) غير مسموع عند المحققين لاستلزامه الحبط (٢٠). نعم ، قد (٢١) يتوجه ذلك بعد اقامة الدليل علي تلك المقدمة.

و ان كان الثاني فان منع بالشاهد فهو النقض. و اما منعه بلا شاهد فهو مكابرة غير مسموع (٢٢) اتفاقا.

---

٧) وفي ب : نقص « و »
٨) وفي ب ، ج : المناظرة
٩) وفي د : بالبصير
١٠) وفي د : نقص « في النسبة »
١١) وفي ب : نقص « فثلث » ، وفي ج : فثلاثة ، وفي د : فثلثة.
١٢) وفي د : « و » بدل « او »
١٣) و في ب زيادة « نفسه او يمنع » ، وفي ج ، د : زيادة « نفسه »
١٤) وفي ج : « او » بدل « و »
١٥) وفي د : « فاما ان يمنع » بدل « فان منع »
١٦) وفي ب : وهو
١٧) وفي ج : مسمى ، وفي د : سمي
١٨) وفي ج : بالحل
١٩) وفي د : غصب
٢٠) وفي ج ، د : نقص « لاستلزامه الحبط » ، وفي ب : « لكبط » بدل « لحبط »
٢١) وفي ب : نقص « قد »
٢٢) وفي ب ، ج ، د : مسموعة

و ان كان الثالث فان منع بالدليل فهو المعارضة . و اما (٢٣) منعه بلادليل فهو مكابرة غير مسموع (٢٤) ايضا (٢٥) اتفاقا (٢٦).

و اما و ظيفة المعلل ؛

اما (٢٧) عند المناقضة فاثبات المقدمة (٢٨) الممنوعة بالدليل او بالتنبيه عليها (٢٩) او ابطال سنده ، ان كان مساويا له اذ منعه مجردا غير مفيد (٣٠) او اثبات مدعاه بدليل آخر.

و اما عند النقض فنفي شاهده [...] (٣١) او اثبات مدعاه بدليل آخر (٣٢).

و اما عند المعارضة ، فالتعرض لدليل (٣٣) المعارض (٣٤) اذ يصير المعلل حينئذ كالسائل و بالعكس .

ثم ان من يكون بصدد التعليل قد لا يكون مدعيا بل يكون ناقلا عن الغير(٣٥) فلا يتوجه (٣٦) عليه المنع بل يطلب منه تصحيح النقل فقط (٣٧). هذ الذي ذكرناه طريق المناظرة.

---

٢٣) وفي ج ، د : « وان » بدل « واما »

٢٤) وفي ب ، ج ، د : مسموعة

٢٥) وفي ج : نقص « ايضا »

٢٦) وفي ب : نقص « اتفاقا »

٢٧) وفي ب : نقص « اما »

٢٨) وفي د : المقدمات

٢٩) وفي ج : « والتنبيه » وفي د : « او التنبيه » بدل « او بالتنبيه عليها »

٣٠) وفي ج : مقيد

٣١) وفي ب: زيادة « فيدفعه بالمنع »

٣٢) وفي ب: نقص « آخر »

٣٣) وفي ج ، د : بدليل

٣٤) وفي ج : المعارضة

٣٥) وفي ب : نقص « بل يكون ناقلا عن الغير » ؛ وفي ج ، د : « بل ناقلا عن الغير » بدلا « بل يكون ناقلا عن الغير »

٣٦) وفي ب : « يوجه » بدلا « يتوجه »

٣٧) وفي د : نقص « فقط »

و اما مآلها فهو انه (٣٨) ؛ اما ان (٣٩) يعجز المعلل عن اقامة الدليل علي مدعاه (٤٠) و يسكت ، و (٤١) ذلك هو (٤٢) الافهام ، او يعجز (٤٣) السائل عن التعرض له بان ينتهي دليل المعلل الي مقدمة (٤٤) { ضرورية القبول (٤٥) او [...] (٤٦) مسلمة } (٤٧) عند السائل (٤٨). و ذلك هو الالزام فحينئذ (٤٩) ينتهي (٥٠) المناظرة ، اذ [...] (٥١) لا قدرة لهما علي اقامة وظائفها لا الي نهاية .

و اما آداب المناظرة فهو (٥٢) تسع آداب (٥٣) ؛

[الاول] انه ينبغي للمناظرة ان يحترز عن الايجاب و الاطناب (٥٤) ،

---

٣٨) وفي ب : « واما مآلها فهو لا يخلوا » ؛ وفي ج ، د : « واما لها فلا يخلوا » بدلا « واما مآلها فهو انه »

٣٩) وفي د : نقص « ان »

٤٠) وفي ج : « علي ما ادعاه » بدل « علي مدعاه »

٤١) وفي ب: « ف » بدل « و »

٤٢) وفي ب: نقص « هو »

٤٣) وفي د : يعجزه

٤٤) وفي ج ، د : مقدمته

٤٥) وفي ب : نقص « القبول » ؛ وفي ج : نقص « ضرورية القبول »

٤٦) وفي ب : زيادة « ينتهي »

٤٧) وفي د : نقص « ضرورية القبول او مسلمة »

٤٨) وفي ب : نقص « عند السائل »

٤٩) وفي ب : نقص « فحينئذ »

٥٠) وفي ب : « فينتهي » بدل « ينتهي »

٥١) وفي ج ، د : زيادة « قد »

٥٢) وفي ج ، د : « فهي » بدل « فهو »

٥٣) وفي ب : نقص « فهو تسع آداب » ؛ وفي ج ، د : نقص « تسع آداب »

٥٤) وفي ب : « عن الايجاز و الاطناب » ؛ وفي ج ، د : « عن الايجاز المخل » بدل « عن الايجاب و الاطناب »

[و الثاني] و عن استعمال (٥٥) الفاظ غريبة (٥٦) في البحث ،

[و الثالث] و عن استعمال اللفظ المجمل في البحث، و لا بأس بالاستفسار،

[والرابع] و عن الدخل [...] (٥٧) قبل الفهم و لا بأس بالاعادة (٥٨) ،

[و الخامس] و عن التعرض [...] (٥٩) ،

[و السادس] و عن الضحك ،

[والسابع] و رفع الصوت و امثالها (٦٠) ،

[و الثامن] و عن المناظرة مع اهل المهابة و الاحترام ،

[و التاسع] و ان لا يحسب المناظرة بالخصم (٦١) حقيرا (٦٢) .

هذا الذي ذكرناه غاية ما يراد في هذا الباب و من الله التوفيق لاظهار الحق و الهام الصواب في كل باب (٦٣) .

---

٥٥) وفي ج ، د : نقص « استعمال »

٥٦) وفي ب : « الفاظ الغريبة » ؛ وفي ج ، د : « اللفظ المجمل » بدل « الفاظ الغريبة »

٥٧) وفي ب : زيادة « في كلام الخصم »

٥٨) وفي ج : « لطلب الاعادة » بدل « بالاعادة »

٥٩) وفي ب : زيادة « لما لا دخل له في المقصود » ؛ وفي ج : زيادة : « لما لا يدل له في المقصود »

٦٠) وفي ب : « و امثالهما » بدل « و امثالها »

٦١) وفي ب : « المناظر الخصم » بدل « المناظرة بالخصم »

٦٢) وفي ج : « وان لا يحسب الخصم حقيرا » بدل « وان لا يحسب المناظرة بالخصم »

٦٣) هذه الفقرة في نسخ الاخر كما يلي ؛

وفي ب : هذا الذي ذكرنا و ظايف المتناصمين و آداب المناظرة غاية ما يراد في هذا الباب و من الله التوفيق و الهام الصواب في باب.

وفي ج : هذا غاية الكتاب في الآداب.

وفي د : هذا الكلام غاية الكلام في الآداب.